

Aktuell information

Huvuddelen av utrymmet under denna rubrik ska vi i detta nummer ägna åt den stora rättssociologiska konferensen i Boston som avhölls i juni. Bland det stora antalet deltagare fanns tidskriftens redaktör, som nedan lämnar en utförlig rapport. Men först:

Det kom ett brev . . .

. . . till tidskriftens ansvarige utgivare, **Per Stjernquist**, från **Per-Olof Ekelöf**, vilket bl a innehöll en kort kommentar till EKO-brottskommitténs slutbetänkande. Nr 3 av *Tidskrift för rättssociologi* behandlade som bekant utförligt dessa frågor, men Ekelöf tar i sitt brev fram en aspekt som veterligen inte diskuterats vare sig i denna tidskrift eller annorstädes. Per-Olof Ekelöf framhåller:

"Jag skulle vilja att man tar upp frågan om hur en sanktionsmekanism påverkar folks beteende. Som du har sett menar jag att den väsentligaste funktionen är att påverka folkmorale eller med andra ord beteendet hos andra än den som utsätts för sanktionen i fråga.* Jag har emellertid en känsla av att den uppfattningen delas av få. Den Heurgrenska kommittén har blivit vederbörligen avhyvlad för följande uttalande: 'Att en skyldig får gå fri och *på det viset kan åstadkomma ytterligare skada* (min kurs) kan vara lika olyckligt som att en oskyldig blir dömd.' Mig veterligen har ingen reagerat mot de ord jag här kursiverat. Man kan ju förstå att kommittén finner det ytterst olyckligt att

* Se Ekelöfs uppsats "Civilrätt och civilrättskipning" i *Festskrift till Jan Hellner* 1984, s 229-252.

bovar blir frikända, om den väsentligaste funktionen hos straffprocessen är att avskräcka de åtalade från att fortsätta sin brottsliga verksamhet. Med min uppfattning spelar det däremot ej så stor roll om en och annan tilltalad blir frikänd, fast han i verkligheten är skyldig. Är straffrättskipningen framför allt ett propagandainstrument för samhällsmoralitet, är det väsentliga att myndigheterna lägger manken till för att få bovarna fällda. I övrigt kan man ta största hänsyn till de misstänkta rättssäkerhet. Jag menar att kommittén gjort precis samma fel som på sin tid Karl Schlyter: begränsa synfältet till den enskilda processen. Skillnaden är bara att Schlyter ville förhindra att inculpaten återföll till brottslighet genom att han vårdades, medan Heurgren tror på att strafflidandet får denna effekt."

Tjugoårsjubilerande

Law and Society Association avhöll sin årliga kongress i Boston. För att markera det högtidliga hade årsmötet kombinerats med årsmötet för ISA Research Committee on Sociology of Law. Den gigantiska rättssociologiska jubelföreställningen ägde rum i början av juni på Boston Mariott Copley Place, ett hotell så nytt att det ännu inte var officiellt invigt när konferensen började. Och detta överdådiga nya hotell visade sig vara den perfekta konkreta metaforen för innehållet i en på många sätt överraskande konferens. När det hela kom igång, med ett ofantligt antal sessioner späckade med föredragshållare, i luxuöst inredda konferensrum packade med åhörare,

och med otaliga exempel på rättsens oförmåga och svagheter i samhällets tjänst; då bröt det avancerade datasystemet som styr hotellet samman. Falska brandlarm dygnet runt, hissar som stannade mellan våningar 60 meter från marken, dörrar som öppnas med datakort som aldrig tycktes vara giltiga.

I Europa har vi vant oss vid att konferenser hålls vid något av värdlandets universitet, inne på respektive universitetsområde. Europeiska rättssociologer har under 70-talet gästat t ex Saarbrücken, Oxford och till och med Uppsala. När Ungern var värdland ägde konferensen rum, inte på ett universitet utan på en badort, Balatonszéplak - ett effektivt sätt att isolera konferensdeltagarna från det ungerska samhället. På samma sätt kändes det i år i USA. I Boston, hemort för några av den amerikanska kontinentens mest framgångsrika och prestigefyllda universitet, isoleras konferensdeltagarna på ett ofärdigt lyxhotell, och den nästan 40-gradiga värmen utanför bidrog till att hålla oss inomhus under inflytande av den mot alla odds fungerande luftkonditioneringen.

Men inte bara formerna för konferensen utan också innehållet visar på stora skillnader mellan den europeiska och den amerikanska forskningssenen.

Kongressen dominerades av amerikaner, inte oväntat. Av de europeiska länderna var i synnerhet Västtyskland och Italien väl representerade.

Ett påfallande stort antal av de amerikanska deltagarna var jurister anställda i offentlig förvaltning eller inom det privata näringslivet, dvs yrkesfolk som vanligtvis inte sysslar med forskning

och som inte heller har någon utbildning för att bedriva eller förstå vetenskap på den nivå som dessa konferenser vanligen befinner sig.

Med 35 olika sessioner att välja mellan varje dag kunde åhörarna knappast få mer än bitvisa inblickar, och i övrigt bara en allmän överblick. Som vanligt är i dessa sammanhang, var de informella kontakterna i korridorer, lunchrum och på cocktailparties de som bar mest frukt. Där kunde man få en uppfattning om vad som förevarit på sessioner man själv inte bevistat och där kunde man få en fördjupad bild av forskningssituationen i olika länder.

I denna sammanfattning av konferensen ska jag ta fasta på tre olika inriktningar som genomsvrade konferensen på olika nivåer. Den första är regleringsforskning. Den ekonomiska lågkonjunkturen har bidragit till att många rättsregler med syftet att reglera industrin och trygga den yttre miljön, arbetsmiljön och sysselsättningen har fallit offer för kraven på avreglering. Det västerländska samhället, och kanske främst USA, präglas idag av en *laissez-faire*-attityd som utgår från att den bästa samhällsstyrningen är icke-styrning, förutom av marknadens egna krafter. Den teoretiska underbyggnaden för icke-regleringsmodeller har växt sig stark inom vetenskapsdiscipliner anknutna till området rätt och samhälle. Det är därför viktigt att analysera de inlägg som gjordes på konferensen som ett bidrag till vår svenska debatt om dessa frågor.

Den andra inriktningen är självklart nyttoaspekten av utbytet mellan amerikanska och europeiska forskare.

Den tredje inriktningen, slutligen, är den möjlighet till kritisk debatt som erbjuds genom att forskare från olika håll samlas i samma rum till en fri diskussion.

Innan jag går in på regleringsforskningen vill jag nämna ytterligare ett område som upptog stort utrymme på konferensen, nämligen rätt och ekonomi. Flera sessioner ägnades åt olika aspekter av rättsekonomisk forskning och teoriutveckling. Det är främst under senare delen av 70-talet och början av 80-talet som rättsekonomi fått ett uppsving. En uttömmande översikt över rättsekonomin utveckling, dess olika teoretiska inriktningar samt dess fördelar och nytta presenterades av professor **Richard S. Markovitz**, University of Texas.

Reglering och avreglering

Regleringsforskning är ett viktigt område för varje samhälle som försöker styra samhällsutvecklingen genom ett rationellt bruk av rättsliga regler. Men reglering av det ekonomiska systemet och de däri ingående enheterna, t ex privatägda företag, är en helt annan sak än traditionell reglering av individernas beteende, genom exempelvis straffrättsliga regler. I det förra fallet kan inte det traditionella sanktionstänkandet appliceras. Det finns för många kryptål, som medges av det ekonomiska systemets konstruktion med olika bolagsformer och komplicerade ägandeförhållanden och äganderättsbestämmelser. Bolaget som en juridisk person står på sitt sätt över lagen, eftersom personen inte existerar

som straffbar person och eftersom man genom konkurser lätt kan avveckla den juridiska personen om den på något sätt kan göras ekonomiskt ansvarig. De i företaget arbetande individerna kan möjligen också de ställas till ekonomiskt ansvar, vilket man i USA kommit förbi genom att försäkra anställda på utsatta poster och därmed överflyttas ansvaret till ett försäkringsbolag. Sanktionsmekanismen har därigenom fråntagits såväl allmän- som individualpreventiv effekt.Utförliga studier av regleringars funktionssätt (se tex Norbert Reichs artikel i *Tidskrift för rättssociologi* vol 1 nr 2) har kunnat påvisa stora svårigheter, och även efter Bostonkonferensen står det klart att vi bara befinner oss i inledningen av det omfattande forskningsarbete som erfordras för att lösa de många problemen i området.

Två av konferensens sessioner rörande regleringar och regleringsforskning föreföll mig särskilt intressanta. De var båda kallade "Regulating Industry", med underrubrikerna "I: Alternative Modes of Setting Standards" respektive "II: Securing Compliance: The Emerging Options". Av olika skäl inledde man med den andra sessionen.

Reiner Kraakman, Assistant Professor vid Yale Law School, diskuterade "Enforcement Costs and the Allocation of Legal Risk". Hans paper utgjorde en del av ett större arbete om företagens olika sätt att komma undan rättslig kontroll (*Corporate Liability Strategies and the Costs of Legal Control*). Hans konferenspaper analyserade möjligheten att införa "gatekeepers" på företagen. Efter att framgångsrikt ha visat hur svårt det är att ställa företagens anställ-

da till ansvar för brott mot regleringar resonerade han sig fram till att man måste engagera grupper som står utanför företagens ledning, för att kunna upptäcka, avslöja och förhindra brott mot regleringar. Hans argumentation är intressant och relevant för svenska förhållanden, i det att de ligger nära EKO-kommissionens förslag om att göra revisorer ansvariga för att rapportera ekonomiska brott till myndigheterna. Kraakman menar att just en sådan grupp som revisorer, som har förbindelse och insikt i företaget men som ändå är fristående, bör lämpa sig för att vara "gatekeepers". Andra grupper han nämnde är advokater och investeringsbanker.

Michael Levin från Environment Protection Agency (EPA; den myndighet som har ansvar för att tillse att företagen efterlever miljövårdsreglerna) talade om fördelarna med att låta företagen vara sina egna poliser i miljöbrotthänseende. Här fick vi privilegiet att höra hur en myndighet i USA med målet att skydda miljön - och som vi vet har fått vidkännas kraftiga nedskärningar genom Reagans budgetmanipulationer - har ändrat sin inriktning. Man kan naturligtvis tolka detta välvilligt och säga att nöden är uppfinningarnas moder och berömma EPA för deras innovativa anda. Men egentligen är det fråga om något helt annat; det liknar ett djärvt försök att dölja ett svårt misslyckande för EPA, på traditionellt amerikanskt vis. Låt företagen övervaka sig själva!, och så en slogan: "It's better for *your* company to reveal than to conceal!".

Utgångspunkten i den nya strategin är att industrin medges ett

visst antal snedsteg, i form av förorening av luft och vatten, bullernivå etc. Om en ny teknik medför en ökning av exempelvis vattenföroreningarna måste företaget förbättra vattnet någon annanstans. Summan av miljöbrotten ska så vara konstant. Denna teknik kallas "Bubble Application". Myndigheten fastställer gränsvärden på en sådan nivå att varje företag självmant ska erkänna eventuella brott mot dem; här är EPAs slogan: "Less control for more expert control!"

EPA-representanten följdes av en representant från industrin – och nu började de europeiska åhörarna så smått undra vad som hänt med fri och kritisk vetenskaplig forskning och diskurs. Vice-VD med ansvar för frågor rörande "health, environment and safety" vid Occidental Petroleum Corp. redogjorde vältaligt för hur hans företag, det stora oljebolaget, hade lyckats med självreglering. Deras dataprogram för internredovisning hade kompletterats med en ny typ av redovisning med målet att förbättra skyddet av den inre och yttre miljön. Det, menade vVDn, är *bra* förvaltning; det sparar pengar och innebär samtidigt en bättre tillsyn av miljöregleringen. För honom och hans oljebolag, och kanske andra stora företag, har företagsfilosofin vidgats till att också inbegripa en kontrollaspekt, och som en bieffekt av detta kan företagets effekter på miljön spåras och kontrolleras.

Vi som var där för att diskutera var nu allvarligt oroade över den samstämmighet mellan reglerande myndigheter och reglerade företag som kom i dagen. Idén bakom denna strategi kan onekligen förefalla väl optimistisk: att före-

tagen har ett intresse av att vara laglydiga. Nåja, även i detta sammanhang kom en lönsamhetsaspekt in – det får ju inte kosta att kontrollera. Företagens regleringsprogram fungerar så att varje enhet i företaget rapporterar "excursions", överträdelser av miljövårdslagarna, till huvudkontoret. Därifrån ska man sedan försöka hålla antalet "excursions" konstant, och möjligen minska det. En deltagare undrade syrligt varför man talade om "excursions" och inte om "violations" eller "crimes". Något riktigt tillfredsställande svar fick han emellertid inte.

Den första sessionen om reglering av industrin, som alltså tidsmässigt låg efter den andra, skilde sig på olika sätt från den ovan redovisade. Oljebolaget var här Atlantic Richfield; för EPAs ideologi talade en akademiker istället för EPAs egen jurist; och ett stort bortfall av åhörare kunde noteras från den ena sessionen till den andra. Det fanns bland åhörarna en utbredd uppfattning att det var skandalöst att Law and Society Associations årsmöte användes för det privata näringslivets propaganda, och på ett så uppenbart sätt. I övrigt var budskapet ideologiskt sett detsamma på denna session, och inläggen motiverar inga detaljerade referat.

Amerikansk och europeisk rättssociologi

Konferensen var också intressant i avseende på utbytesperspektivet, och umgänget mellan de två kontinenternas rättssociologer erbjöd en mängd intressanta observa-

tioner och jämförelser. De amerikanska kollegorna bjöds på kritik från européerna i sessionen "Law and Society in the United States seen from a European Perspective". Forskare från England, Italien, Danmark, Frankrike och Västtyskland fick här möjlighet att framföra synpunkter på amerikansk rättssociologisk forskning. Med undantag för **Maureen Cain**, University of Cambridge och redaktör för tidskriften *International Journal of the Sociology of Law*, bockade och skrapade talarna med foten och beklagade att deras eget respektive land inte var så utvecklat och så intressant som USA. Med hänsyn till att amerikanerna uttryckligen begärt att få kritiska synpunkter från deltagarna från andra samhällen, akademiska institutioner och intellektuella traditioner, var sessionen en stor besvikelse. Publikerna blev så småningom trötta på all denna ödmjukhet, och till slut kom en kritisk diskussion igång om amerikansk rättsforskning och dess snäva perspektiv när det gäller den rättsliga utvecklingen i länder med annorlunda klassmässig och social struktur än i USA. Kritiska synpunkter på amerikansk forskningsinriktning, som härleddes till de speciella statsförhållandena och den ekonomiska situationen i USA, kom huvudsakligen från de västtyska, italienska och svenska representanterna.

En annan session på detta tema var "Cross-Atlantic Influences and Cooperation". Här diskuteras "informal justice" mellan professor **Jack Ladinsky**, University of Wisconsin och **Britt-Mari Blegvad**, Handelshögskolan i Köpenhamn. De redogjorde för konsumenträttsmål i Danmark och

tvistemål om byggnadsbrott inför hälsovårdsnämnd i en amerikansk stad. Slutsatsen blev att många människor någon gång velat klaga i ett konsumentärende, men att få ärenden nå fram till nämnder och domare. Vart tar de då vägen? Ladinsky menade att det inte är många som har förtroende för det formella systemet för konfliktlösning. I dess ställe har ett informellt system utvecklats, ett slags "brokerage system", ett socialt nätverk som bygger på att folk berättar för varandra vad man ska göra i olika situationer. Ladinskys slutsats blev att man slösar med resurser genom att ha fler formella kontakter. Blegvad hade också funnit att få begagnar sig av de formalrättsliga kontakterna. Hon menade att ombudsmannainstitutionen formaliserade en procedur som redan fanns i ett informellt system.

I samma session diskuterade **Guenter Teubner** och **David Trubek** reflexiv rätt. Trubek var uppenbarligen trött på teoridiskussioner och gjorde ett kort inlägg som gick ut på att teoridiskussioner inte var annat än ett sätt att sysselsätta teoretiker, och han hade personligen börjat ifrågasätta det fruktbara i dem. Teubner däremot tog tillfället i akt att lansera ett helt nytt begrepp, "auto-proactive systems". Teubner, som tidigare gjort mycket inom regleringsforskning och rättssystem evolution, har kommit till slutsatsen att det rättsliga systemet har utvecklats bortom instrumentell rätt (intervenering). I stället är systemet autonomt, och det förlit sig på intern anpassning. Tanken är ny och utvecklad, enligt Teubner själv, men det är en spännande idé.

Det viktigaste utbytet mellan

européer och amerikaner ägde som tidigare nämnts rum i de otaliga informella sammanhang som konferenser av det här slaget ger upphov och möjlighet till. Idoga läsare kommer nog att se prov på detta i kommande nummer av tidskriften.

Kritik

Kritik kan nästan sägas ha varit huvudtemat för konferensen. Ett inslag som var mycket uppskattat var de återkommande sessionerna med rubriken "Authors Meet the Critics". Här diskuterade kritiker med författare till de mest inflytelserika böckerna inom rätts-sociologin från det senaste decenniet. En sådan session tog upp **Jerold S. Auerbacks** *Justice Without Law?* och **Richard L. Abels** (red) *The Politics of Informal Justice*. I panelen satt **Maureen Cain**, **Marc Galanter** och **Lawrence Rosen**. Kritiken var hård men fruktbar. Cain tog sig an Abels bok, som hon menade var ett misslyckande i lika hög grad som

"informal justice" var det. Låt vara att de experiment med "informal justice" som boken redogör för är misslyckanden, men, menade Cain, det måste vara möjligt att i dessa misslyckanden och i andra lyckade fall hitta ett underlag för en teori för kollektiv rättvisa på informell nivå.

Hon angav själv fem grundförutsättningar: (1) klassbasen måste vara öppen; (2) klienten måste ses som ett kollektivt subjekt, inte en individ; (3) lösningar får inte begränsas till rättegångar och domstolar; (4) myndigheter som verkar i området måste vara lyhörda för den klass de arbetar för (management committees); och (5) myndigheternas praxis måste vara klassbunden - "collective democracy". Samtidigt var Cain mycket medveten om de två centrala problemen när det gäller informella rättssystem, resurser och legitimitet.

Denna diskussion fortsatte länge efter sessionens slut och utvecklades till en diskussion om rättvisa - i någon mening den minsta gemensamma nämnaren för alla som samlades i Boston dessa heta junidagar 1984.

SLUT

på första årgången

PRENU MERERA

på årgång 2

Enskilda

100:-

Institutioner, bibliotek etc

140:-

Postgiro

6 96 88-0

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

1985 -06- - 4

LUND